

SZABÓ JÓZSEF

Professor emeritus
Debreceni Egyetem
Természetföldrajzi és Geoinformatikai Tanszék

LÓKI JÓZSEF

Professor emeritus
Debreceni Egyetem
Természetföldrajzi és Geoinformatikai Tanszék

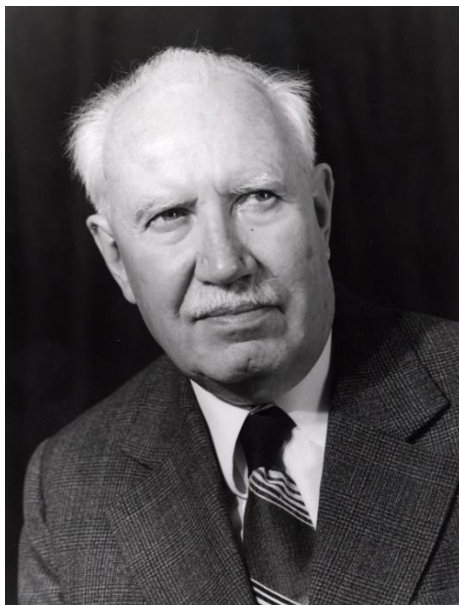
KÁDÁR LÁSZLÓ FÖLDRAJZ PROFESSZOR, A KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM 1954/55. TANÉVI REKTORA

Kádár László 1947-től nyugdíjba vonulásáig (1978) az egyetem professzoraként működött. Időközben a Bölcsészettudományi Kar prodékánja, 1952–1954 között a Természetudományi Kar dékánja, majd 1954/55-ben az egyetem rektora volt. Egyetemi oktatói karrierjét gazdagodó tudományos eredményei és kiváló tanári talentuma mellett főleg széles látókörű, szaktudományából messze kitekintő szellemiségének és rendkívül energikus, határozott impulzív alkatának, kiváló vitakészségének köszönhette. Jó kapcsolatokat ápolt az intézeti és az egyetemi munkatársakkal.

Kulcsszavak: egyetemtörténet, földrajz tudomány, rektor, Kádár László, Kossuth Lajos Tudományegyetem

László Kádár started his academic career at the Lajos Kossuth University in 1947 and was a distinguished professor until his retirement (1978). In the academic year 1952-54 he functioned as the dean of the Faculty of Natural Sciences. In the next year (1954/55) he became the rector of the University Lajos Kossuth.

Keywords: university history, geographer, rector, Lajos Kossuth University

Életútja

A székely származású professzor 1908. január 22-én Ósóvén (Bács-Bodrog vármegye) született. Édesapja Kádár Antal tanító, édesanyja Horváth Mária óvónő volt. Apai nagyszülei Háromszéken, Kovásznán éltek, ahol gyerekkorában a nyári szüneteket töltötte. Kádár László, bár nem Kovásznán született, kovásznainak vallotta magát, és szülei ingatlanát ajánlotta fel a Városi Képtár időszakos képzőművészeti kiállításainak. A geográfus professzor emléktáblája tekinthető meg ma is az épület külső falán (1. kép).

1. kép Kádár-ház és az emléktábla Kovásznán

Tanulmányait még a Délvidéken kezdte, gimnáziumba előbb Karánsebesen járt, de az első világháború után Kisújszálláson, majd Budapesten folytatta. Az újpesti Könyves Kálmán Gimnáziumban érettségizett 1926-ban.

Érettségi után a Pázmány Péter Tudományegyetem természettudomány-földrajz szakán az Eötvös Kollégium tagjaként olyan neves geográfus professzorokat hallgatott, mint Cholnoky Jenő, Teleki Pál, Fodor Ferenc.

Eötvös kollégiumi felvételéhez 1926-ban Fodor Ferenc írt ajánlást, aki a gimnazista Kádárt még Karánsebesen tanította, majd miután a Fodor-családhoz hasonlóan a Kádár-család is Újpestre menekült, négy éven keresztül a cserkészparancsnoka volt. Fodor már ebben az ajánlásban is meleg szavakkal méltatta régi-új diákját: „A kötelességtudás mindenek fölött áll előtte. Minden tekintetben csak jót tudok róla mondani, és azt hiszem, nem csalódom, ha teljes jóállást vállalok érte. Úgy gondolom, hogy egyik szaktárgyának éppen a földrajzot választja, és én a magam részéről olyan teljesítményt várok tőle, mint Mendöltől,¹ akibe sok tekintetben hasonló jellem.” A tanári jelentésekben a szakvezető mindenekelőtt Kádár szorgalmát dicsérte, de nem hallgatta el, hogy Mendölhöz és Bullához képest kevésbé tehetségesnek tartja: „Mendöl, és most majd Bulla távozása után a legtöbb értéket sejttem benne. Nem tartom valami kiváló nagy tehetségnek, de szorgalma valóban kiváló.” Hasonló véleményt fogalmazott meg Kádárról a biológus szakvezető, Filarszky Nándor is, aki szintén Kádár szorgalmát és lelkesedését emelte ki, és hangsúlyozta, hogy földrajzos elkötelezettsége mellett a természettudományt sem hanyagolta el: „A földrajzot választotta, de nem kevesebb szeretettel és nem kisebb mértékben foglalkozott a tárgyunkkal.” A tanulmányait befejező és a doktorátus megszerzése előtt álló Kádár Lászlót ugyanúgy búcsúztatta Fodor, mint Mendölt és Bullát: „Minden tekintetben beváltotta a hozzája fűzött várakozásaimat. Egyik legszebb készségű tagja volt a Kollégiumnak az utóbbi idők földrajz szakos hallgatói közül, akitől még sokat várhat a tudományos földrajz is. Nagyon kívánatos volna, ha a tudományos pályán maradhatna.” (Fodor 2006.).

Tanári oklevelét 1932-ben szerezte, de már azt megelőzően doktorált (doktori értekezése: *Fizikai földrajzi megfigyelések Újpest környékén*, Budapest, 1930). A budapesti Közgazdaságtudományi Kar Földrajzi Intézetében gróf Teleki Pál tanársegédeként dolgozott 1932–1935 között. 1933-ban (éppen Teleki javaslatára) a gróf Almásy László által vezetett, tudományos szempontból legeredményesebb magyar szaharai expedíció geográfus szakértője volt.

A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (JNMGE) Földrajzi Intézetében kezdetben egyetemi adjunktus (1935–1944), majd miután 1938-ban magántanári képesítést szerzett,

¹ Mendöl Tibor (1905-1966), Bulla Béla (1906-1962) a magyar földrajztudomány kiemelkedő alakjai. Mendöl elsősorban a településföldrajzot, Bulla a természetföldrajzot művelte, mindketten a Pázmány Péter (majd Eötvös Lóránd) Tudományegyetem professzorai voltak. Széles körben ismert közös nagy munkájuk *A Kárpát-medence földrajza* (Budapest: Egyetemi Nyomda: 1947) az 1989-es rendszerváltás előtt az utolsó, ami még a teljes Trianon előtti Magyarországot mutatta be.

magántanárként oktatott (1938–1944), közben a Táj- és Népkutató Intézet első igazgatója (1940–1942) volt, és a Gyóffy István Kollégium tanárelnöki tisztét is betöltötte.

1937-ben házasságot kötött Petrilla Borbála könyvtárossal. Három gyermekük született: Kádár Imre (*1939), Kádár László (1941–2000) és Kádár Antal (1946–1974).

A Délvidék visszacsatolása után Újvidékre került, mint az újonnan alakult Keleti Kereskedelmi Főiskola rendes tanára és a Kőrösi Csoma Sándor Kollégium igazgatója volt. A II. világháború vége felé Újvidék ismét elkerült Magyarországtól. „*Három nap alatt kellett kiűritenünk a főiskolát, menekültünk Budapestre.*” – mesélte Kádár egy későbbi interjúban. Újvidéket 1944. október 8-án hagyta el, de 1946. január 25-ig továbbra is tanított a szintén menekült kassai Kereskedelmi Akadémiával összevont intézményben. Munkahelye tehát megszűnőben volt, ezért pályázott a debreceni egyetemi földrajzi tanszékére meghirdetett egyetemi tanári állásra.

A meghirdetett állásra három pályázat érkezett. A dékán (Szabó István történész professzor) kikérte Mendöl Tibor véleményét a pályázókról, és a tanszék betöltésének legjobb módjáról. Mendöl Kádárról a következőt írta: „*Kádár László tudományos munkássága, abszolút súlyát tekintve, Berényi után említhető. Legértékesebbek különböző homokterületeken végzett morfológiai kutatásai. Ezen a téren hatalmas tapasztalattal rendelkezik, hiszen munkaterületei között szerepelnek a Lybiai sivatag, a mi homokvidékeink és az északnémet-lengyel ősfolyamvidékek periglaciális dűneterületei, tehát módjában állott bő ismereteket szerezni a legkülönbözőbb éghajlati viszonyok alatt álló formakincsben. Egész iskolázottsága a legteljesebb mértékben földrajzi: maga kitűnő morfológus, ezen kívül annak a Teleki-iskolának neveltje, amely hosszú időn át úgyszólván egyedüli képviselője volt a hazai emberföldrajznak, sőt a leíró földrajz szintézisének is. Olyan földrajzi látókörre tett tehát szert, amelynek birtokában könnyűszerrel tud belemélyedni a földrajz bármely ágának problémáiba: ennek néhány gazdaságföldrajzi tárgyú értekezése már, mint eredmény, több népszerű tájleíró tanulmánya pedig, mint ígéret a bizonyosága.*”

A Kari Tanács Márton Bélát és Kádár Lászlót egyaránt első helyre szavazta meg, ezért Keresztury Dezső miniszter döntött és előterjesztésére a köztársasági elnök 1945. december 14-én Kádár Lászlót nevezte ki nyilvános rendkívüli tanári rangban a Debreceni Tudományegyetem földrajzi tanszékére. 1947. június 16-án lett nyilvános rendes tanár, és nyugdíjba vonulásáig (1978) az egyetem professzoraként működött. Időközben, 1948/49-ben a Bölcsészettudományi Kar prodékánja, 1952–1954 között a Természettudományi Kar dékánja. 1954/55-ben az egyetem rektora volt. Egyetemi oktatói karrierjét gazdagodó tudományos eredményei és kiváló tanári talentuma mellett főleg széles látókörű, szaktudományából messze kitekintő szellemiségének és rendkívül energikus, határozott impulzív alkatának, briliáns vitakészségének köszönhetette. Jó kapcsolatokat ápolt az intézeti és az egyetemi munkatársakkal (2. kép).

2. kép Kádár László 60. születésnapján

(a képen balról jobbra: Kerényi Attila, Szabó József, Szűcs Gyula, Pinczés Zoltán, Borsy Zoltán, Justyák János, Somogyi Sándor, Kádár László és felesége, Daróczi Zoltán, Bazsa György, Székéiné Fux Vilma, Menyhárt Lajos, Tar Károly)

1989. május 6-án halt meg. A Debreceni Nagyerdei Köztemetőben nyugszik. Sírját (3a. kép) a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság 2003-ban védetté nyilvánította. Születésének 100. évfordulóján az egyetem főépületének IV. emeleti folyosóján – ahol 1945-től haláláig tevékenykedett – a Földtudományi Intézet és a KLTE Baráti Köre emléktáblát (3b. kép) helyezett el.

Tanári munkája

Tanári munkájában a kezdetektől jelentős helyet foglalt el a tankönyvírás. Már az 1930-as és '40-es évek fordulóján három középiskolai tankönyvet és két egyetemi jegyzetet írt. Tankönyvírói munkássága azonban Debrecenben teljesedett ki igazán. 1947 és 1954 között 18 egyetemi jegyzet és tankönyv került ki kezéből, melyeknek nagyobb részben egyedüli szerzője volt. Jegyzeteinek tematikus sokoldalúsága szinte egyedülállónak mondható. A csillagászati földrajztól a természetföldrajz legkülönbözőbb témakörein (sivatagi, glaciális, „normális” erózió) át az ember- és gazdaságföldrajzig és az életföldrajzi kérdéskörökig a földrajz szinte minden fontosabb területével foglalkozott. Ezek a jegyzetei nemcsak Kádár kiemelkedő földrajzi intelligenciájáról vallanak, de azt is jelzik, hogy rendkívül komolyan vette a hallgatóság eredményes képzését középpontba állító egyetemi oktatói munkáját. A két világháború közötti meglehetősen „laza felépítésű” tantervek után átgondolt logikus képzési szisztémát vezetett be. Mint a Művelődési Minisztérium Földrajzi Bizottságának az elnöke 1973-ig sokat fáradozott a földrajz egyetemi anyagának a modernizálásán, a tantervek továbbfejlesztésén és a szigorlati, valamint az államvizsga követelményeinek a kidolgozásán. A földrajzi jelenségeket nagyon szerette elméleti oldalról megközelíteni, ugyanakkor nagy figyelmet fordított a kísérleti alapon nyugvó, laboratóriumi vizsgálatokkal alátámasztott természetföldrajz továbbfejlesztésére. A folyóvizes terepasztal (4. kép) megépítésével az egyetemi földrajzi oktatásban elsőként alkalmazta a didaktikai szempontból is nagyon fontos modellkísérleteket. Nagy érdemeket szerzett az új természetföldrajzi laboratórium megtervezésében és létrehozásában. Megindította a műszeres és laboratóriumi gyakorlatokat.

4. kép Kádár professzor a bordalékképzők kialakulását magyarázza
(A kép jobb szélén Kádár professzor magyaráz)

Nagyon fontosnak tartotta a terepi kutatásokat. Megszervezte a terepgyakorlatok rendszerét. Jórészt már a II. világháború előtt kialakult nemzetközi kapcsolatai újraélesztésének köszönhetően az 1960-as évek elejétől egyre több külföldi gyakorlatra is sor került. Mind a hazai, mind a külföldi terepgyakorlatok vezetésében aktívan személyesen is részt vett (5. kép).

5. kép Kádár László terepgyakorlaton 1967-ben

Utolsó nagy összefoglaló tankönyve a „*Biogeográfia*” (1965)² volt, de új kutatási eredményeiről egészen az 1970-es évek elejéig jelentetett meg speciálkollégiumi jellegű jegyzeteket (pl. a „*Dinamikus geomorfológia*”,³ „*A Föld fejlődése és az endogén erők*”⁴).

Megfontolt, nyugodt tempójú, hallgatóságát szinte abszolút csendre készítő halkszavú előadásain a „felszín alatt” állandó feszültség izzott, mert azokból teljesen hiányzott a leíró jelleg, a különböző földrajzi jelenségeket gyakorta kifejezetten látványos logikai lépésekkel szinte a hallgatóság szemeláttára (pillanatok alatt kiváló táblai rajzokat készítve) építette fel, és elmondható, hogy azok sok esetben tudományos megállapításokként is újak voltak. Minden előadásából, tulajdonképpen minden megnyilvánulásából szinte sugárzott a geográfia kimeríthetetlen belső gazdagságának mélységes érzése. Szavai nyomán a vizsgált földrajzi jelenségek észrevétlenül, szinte maguktól értetődően léptek kapcsolatra egymással, s kerekedett ki belőlük a földrajzi táj a maga végtelen sokszínűségében.

Vizsgálóira nem lehetett tankönyvek mechanikus tanulásával készülni, és felelet közben mindig készen kellett állni a legmeglepőbb gondolatú fordulatokra. Vannak, akik máig érzik szúrós tekintetének némaságában is rendreutasító szigorát, de pályafutása utolsó éveinek vizsgálói inkább már a professzor megértő értékelésére emlékezhetnek.

Kutatási eredményei

A sokrétű, sikeres oktatói tevékenységének egyik fő forrása a nagy ambícióval végzett kutatómunkája volt. Első kutatómunkája során a Duna-völgyet tanulmányozta Budapest és Vác között. Doktori dolgozatát („*Fizikai földrajzi megfigyelések Újpest környékén*”) 1930-ban védte meg.

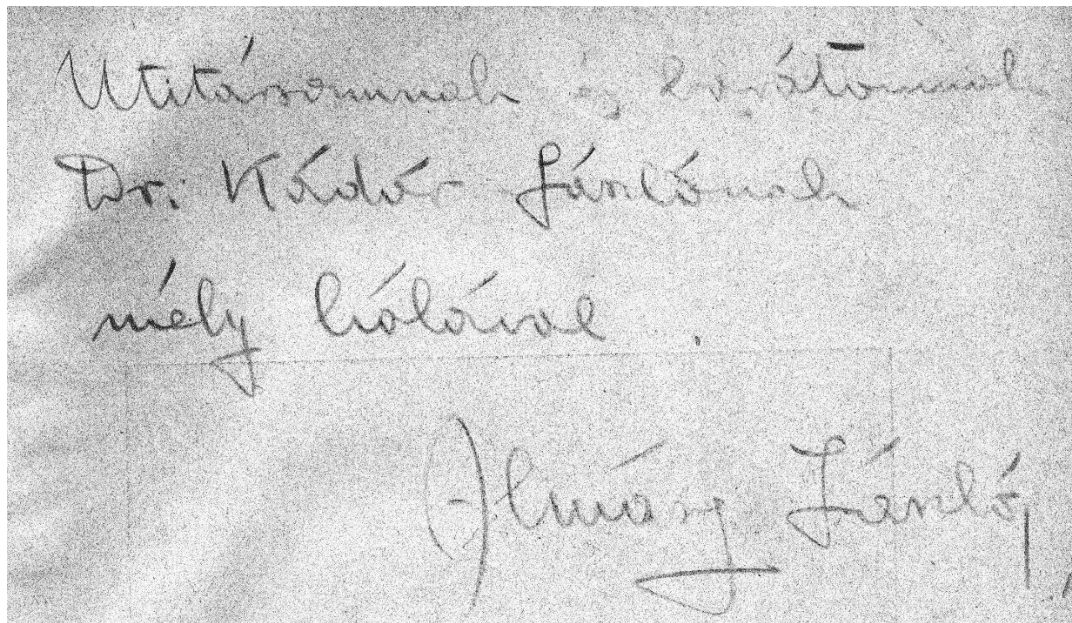
Tudományos kutatómunkájára sajátos hatást gyakorolt, hogy bár alapérdeklődése inkább természetföldrajzi irányú volt, de több mint egy évtizeden át egy gazdaságföldrajzi tanszéken dolgozott. Teleki Pál mellett a Közgazdasági Egyetemen ugyan nyilvánvalóan jelentős hatások érték

² KÁDÁR László, *Biogeográfia. A Föld és a földi élet*. Egyetemi tankönyv. Ill. GUNDA Antalné (Budapest, 1965).

³ KÁDÁR László, *Dinamikus geomorfológia*. Egyetemi jegyzet (Debrecen, 1970).

⁴ KÁDÁR László, *A Föld fejlődése és az endogén erők* (Debrecen, 1971).

az ember- és gazdaságföldrajz oldaláról, de az a szerencsés tény, hogy 1933-ban bekerült Almásy László szaharai expedíciójának résztvevői közé, meghatározó módon a természetföldrajz felé fordította. Almásy gróf elégedett volt Kádár munkájával, amelyet köszönő sorai igazolnak (6. kép)

6. kép Almásy László levele Kádár Lászlónak

Az expedíció eredményeit ma is számon tartja a nemzetközi földrajzi irodalom, ami érthető, hiszen az út során a Szahara korábban ismeretlen részeit tárták fel, és fontos tudományos eredmények birtokába jutottak.

Kádár László a Szaharában megismerkedett a sivatagi felszínfejlődés törvényszerűségeivel, a futóhomok formáival. A Líbiai-sivatagban és a Gilf Kebir fennsíkon részben mérésekkel is kiegészített megfigyelései alapján a szabadon mozgó futóhomokformák fejlődésével kapcsolatban számos alapvetően új, bár a későbbiekben számos részében vitatott megállapítást tett. Ezek főleg a barkánok valamint a ma hosszanti (seif) dűnéknek – Kádár terminológiájában líbiai buckáknak – nevezett futóhomokformák kialakulására és a közöttük lévő kapcsolatokra vonatkoztak. Legfontosabb eredményeit az angol Királyi Földrajzi Társaság és az Olasz Földrajzi Társaság nemzetközileg is magasan jegyzett folyóirataiban (*Geographical Journal*, *Bolletino della R. Società Geografica Italiana*)⁵ közölhette, és ezen munkái révén, melyeket a főbb szaharai monográfiák a legutóbbi időkig idéznek, már 20-as éveinek második felében az eolikus felszínfejlődés külföldön is ismert szakembere lett. E témakörben elért eredményeit tovább gazdagította a Duna-Tisza közti és a német, valamint lengyel féligkötött futóhomok területek periglaciális homokformáinak vizsgálatával. Ezekről a kutatásairól egyebek közt a Nemzetközi Földrajzi Unió (IGU) amszterdami kongresszusán számolt be.⁶

Kádár László debreceni professzori kinevezésekor és az azt követő években folytatta eolikus geomorfológiai kutatásait, és a háromszéki Rétyi Nyír,⁷ majd a Nyírség futóhomokmozgásának jellemzését és értékelését adta.⁸ Nyírségi kutatásai ösztönözték kiváló

⁵ KÁDÁR László, „Study of the Sand Sea in the Libyan Desert”. *Geographical Journal* 83, nr. 6. (1934): 470–478. UÓ., „La morfologia dell’altipiano del Gilf Kebir”. *Bolletino della Reala Società Geografica Italiana* 7, 2 (1937): 485–503.

⁶ KÁDÁR László, „Die periglazialen Binnendünen des Norddeutschen und Polnischen Flachlandes”. In *Comptes Rendus du Congrès International Géographie*. 1. Amsterdam, 1938, 167–183.

⁷ KÁDÁR László, *A Rétyi Nyír felszíne*. Közlemények a Debreceni Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből 16. (Debrecen, 1949.)

⁸ KÁDÁR László, „A Nyírség geomorfológiai problémái”, *Földrajzi Értesítő* (1951): 117–132.

tanítványát, későbbi tanszéki professzor-utódát, Borsy Zoltánt a szélerózió és futóhomok-morfológia beható vizsgálatára, amelyben azután mesteréhez hasonló szintű eredményeket ért el.

Az '50-es évek derekától Kádár László geomorfológiai kutatásai mindinkább a folyóvíz felszínformáló tevékenységének jobb megértésére irányultak. E célból kezdte el Magyarországon először az egyetem alagsorában híres terepasztal kísérleteit. Kisminta kísérletei alapján új megállapításokat tett a folyókanyargás fejlődésére vonatkozóan (meander-lefűződések és kiegyenesedések, meander- és umlaufberg-teraszok kialakulása, stb.), majd mind behatóbban tanulmányozta a folyók hordalékszállítási típusait, és a hordalékszállítás módja, valamint a folyó energiájának összevetése alapján a Cholnoky-féle szakaszjelleg elmélet tovább fejlesztésével a folyóvízi felszínfejlődés teljesen új rendszerét alkotta meg. Mind arról, mind a későbbiekben bemutatott egységes eróziós rendszeréről széles szakmai viták kezdődtek, s ha Kádár elméletének jelentős részeit (elsősorban annak alapkoncepcióját) a szakma nem is fogadta el, de sokszor mármár provokatív felvetései számos lezáratlan geomorfológiai probléma tovább gondolására serkentettek. Ötletgazdagsága és impulzív egyénisége a geográfiában és a vele határos tudományterületeken termékenyítő vitákat generált, vagy elevenített fel (pl. a löszképződés, a pleisztocén eljegesedés, a földtágulás, a földszerkezet és földforgás magyarázata, a nagy földi szélrendszerek vonatkozásában, a paleoklimatológiában, később pedig tudománytörténeti kérdésekben is).

Az 1940-es évek végén az emberföldrajz több problémakörében (főleg a településföldrajzban) ugyancsak új, vitaindító gondolatokkal jelentkezett, ám a marxista alapra helyeződő társadalomtudományokban ezeknek nem volt helye, és kemény tudománypolitikai bírálatok után ezeknek a témáknak a kutatását nem folytatta.

A külső erők geomorfológiájának kutatása mellett, részben azzal párhuzamosan tovább fejlesztette a földtágulás elméletét, és kísérleti alapon földfejlődési, a kontinens- és hegységképződéssel kapcsolatos rekonstrukciókat végzett. Erre és a pólusvándorlások vizsgálatára alapozva paleo-éghajlati földgömb- és térképsorozatot szerkesztett (7. kép). Éghajlattörténeti vizsgálatai vezettek a monoglacialis elméletének felelevenítéséhez és számos neotektonikai kérdés felvetéséhez, valamint legújabb kori vízrajzi változások magyarázatához. Ezek egyik nagy feltűnést keltett összefoglalása volt az Alföld felszínfejlődési történetéről írt tanulmánya.⁹

Az utolsó aktív éveiben különös alaposággal foglalkozott Kőrösi Csoma Sándor pályafutásával és annak földrajzi kapcsolataival. Ennek talán legfontosabb eredménye, hogy a geográfiai szintézis egyik legsarkalatosabb témájában, a tájak és a zónák kérdéskörében fejlesztette tovább az életműve korábbi szakaszaiban már többször felvetett gondolatait.¹⁰

⁹ KÁDÁR László, „Adalékok a Magyar-medence felszínfejlődéséhez és a Magyar-medence feltöltődéséhez”, *Acta Geographica Debrecina* 10-11, 3-4. sz. (1965): 163–186.

¹⁰ Írásainak válogatott listájára vö.

[https://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%A1d%C3%A1r_L%C3%A1szl%C3%B3_\(f%C3%B6ldrajztud%C3%B3s\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%A1d%C3%A1r_L%C3%A1szl%C3%B3_(f%C3%B6ldrajztud%C3%B3s))
Hozzáférés: 2023.12.01.

7. kép Kádár László szerkesztette glóbuszok a Magyar Földrajzi Múzeumban, Érden
(Kádár László hagyatékából. Fotó: Puskás Katalin)

Kádár László tudós egyénisége

Kádárt különösen magas geográfiai intelligenciája, kiemelkedően széleskörű érdeklődése a tudományos kutatásban rendkívüli sokoldalúságra ösztönözte, ami sokszor állította tudományos viták középpontjába. Több évtized távlatából úgy ítélt meg, hogy ezek a körülötte (és műveiről) zajló viták alapvetően onnan eredtek, hogy környezetéből messze kiemelkedett egyrészt egyéniségének invenciózussága, az „új” iránti feltűnő fogékonysága, másrészt a környezet legkülönbözőbb – nem feltétlenül csak a szaktudományához kapcsolódó – jelenségeinek, területeinek együttlátására, egységbefoglalására való kivételes képességével. Nem hiába állította akárhányszor a földrajzi gondolkodás mintaképeül Alexander von Humboldt szintézisalkotó látásmódját. Ő maga is mindig erre törekedett, és a geográfia eredményes művelésének ez az előfeltétele mint istenadta talentum, személyiségének annyira meghatározó része volt, hogy szemei előtt mindig a földrajzi burok folyamatainak kapcsolatai, kapcsolatrendszerei, a köztük lévő ismeretlen, lappangó vagy éppen csak sejtett kölcsönhatások feltárásának igénye lebegett. Gondolataiban ezért igen könnyen kapcsolódtak össze a terepi vizsgálatai, vagy laboratóriumi kísérletei során szeme elé kerülő jelenségek, és a második világháború utáni évtizedek idegennyelv ismeretben rohamosan hanyatló korszakában számos világnyelven szerzett sokoldalú szakmai intelligenciája, aminek révén könnyen idézhetett fel az adott jelenségcsoporthoz a szakmai világirodalomban fellelhető, akár távoli és érintőleges párhuzamokat. Kétségtelenül kisebb volt a fogékonysága a szisztematikus analitikus kutatómunka iránt (pedig Humboldt azt is kiemelkedő szinten művelte!), s a sok türelmet igénylő, olykor sok zsákutcával járó aprólékos terepi mérésorozatok precíz végigvitelére nem mindig volt benne elegendő türelem. Sokszor az első biztató eredmények után összeálltak már fejében az „elmélet” alapjai, s a mutatkozó részleteket azután briliáns logikával rendezte impozáns ok-okozati sorba. Főleg alkotó időszakának későbbi fázisaiban lehetett megfigyelni, hogy „elméletei” mintegy önálló életre keltek, s újabb és újabb irányok felé szélesedve, mind nagyobb léptékű, látványos belső koherenciával rendelkező rendszerre álltak össze. Páratlan érzéke volt a tudományos „gapek” felismerésére, és azok felszínre hozásával akárhányszor már axiómává csontosodott tudományos felfogások hangos és kitárulkozó kritikusrává lett. Ebben láthatólag kevésbé fékezte (vagy kevésbé tudta fékezni) magát. Nem volt benne félsz az ezekből következő, sokszor nagyon kemény szakmai vitáktól. Nem csoda, hisz egészen kivételes vitakészséggel rendelkezett. Az utóbbi évtizedekből nehéz lenne a mindkét vitázó

oldalt olyan kemény, önmagával is őszinte szembenézésre készítő földrajzi szakmai diszkussziókat felidézni, mint amelyeknek Kádár László állt akárhányszor a középpontjában az általánostól eltérő (sőt azzal olykor kifejezetten szembeálló) szakmai nézeteinek kifejtésekor. Így volt ez az új szovjet típusú tudományos minősítő rendszer bevezetése után Kádárt nagydoktori értekezés benyújtására kényszerítő hatalmi intézkedést követő akadémiai doktori vitáján (1956),¹¹ a hordalékmozgás és folyószakaszjelleg kapcsolatáról írt tanulmánya kapcsán (1960)¹², vagy monoglacialis teóriájának földrajzi társasági szakülésen való bemutatásakor, de ilyen viták övezték a földrajzi tájról többször kifejtett nézeteit is. Tény, hogy ilyen alkalmakkor a vitázó felek ritkán győzték meg egymást (legalábbis a nyílt színen). Általában Kádár is tovább haladt elméletei útján, sőt sokszor éppen a vitákból is késztetést merített teóriái továbbfejlesztésére. Mindez hosszabb távon kétségtelenül bizonyos fokú tudományos elszigetelődését hozta idehaza, a kor pedig igen kevés lehetőséget adott számára, hogy a háború előtt már kialakult nemzetközi kapcsolatait érdemben továbbfejlessze, sőt sokáig azok megtartása is lehetetlen volt. Mindezek alapján azt lehet mondani, hogy Kádár László nagyformátumú, de ellentmondásos (kutatói-tanári) egyénisége döntően közrejátszott abban, hogy életében ismertsége és elismertsége mellett szakmai körökben a vele kapcsolatos fenntartások is folyamatosan jelen voltak. Ezek egy része olykor odavezetett, hogy műveit a bennük lévő elutasított új megállapítások miatt részleteiben kevésbé tanulmányozták, s azokban napjainkig is maradtak, a jelen tudományos fejlődése érdekében is feltárható, de eddig alig észrevett eredmények és gondolatok.

Vezetői tevékenysége

Kádár László 37 éves volt, amikor 1945 decemberében átvette a debreceni Tudományegyetem Földrajzi Intézetének vezetését, mely a Debreceni Tudományegyetem legrégebbi természettudományos intézete, amely az egyetem megnyitásától (1914) kezdve működő tanszékkal rendelkezett. Debrecenbe a korábbi professzor, Milleker Rezső elhunytá után került. Kádár László Millekertől szépen berendezett, kész intézetet örökölt, amely a háborút szerencsésen átvészelte, így hamar megindulhatott a munka az új professzor vezetésével. Nagy szervezőmunka várt rá, amelyet nem átlagos energiával és kiemelkedő eredménnyel végzett. Néhány év alatt egy olajozottan működő, a kor viszonyai között tekintélyes oktatói létszámú, intenzív kutatómunkát kezdő tanszéket teremtett, amelynek országos elismertsége hamarosan messze meghaladta a háború előttit. Abban az időben a földrajz a Bölcsészettudományi Karhoz tartozott.

Az 1949/50. tanévet a kar még a korábbi szerkezeti keretek között kezdte. Kilenc intézet volt, amelyeknek az élén az akkori oktatói hierarchia csúcsán álló nyilvános rendes egyetemi tanárok álltak. 1948/49-ben a fiatal Kádár professzor a Bölcsészettudományi Kar prodékánja volt. (A prodékán és prorektori tisztségeket 1951-től miniszteri kinevezéssel dékánhelyettesek és rektorhelyettesek váltották fel.) Az ország történetében 1948-1949 folyamán bekövetkezett politikai változások rossz hatással voltak az oktató és tudományos munkára egyaránt. A minisztérium politikai célú előírásainak megfelelően kellett átalakítani az egyetem működését és szervezeti rendjét is. A karoknak munkatervet, s a teljesítésről havonta beszámolót kellett készíteni. Mindez azt jelentette, hogy mind az oktatás, mind pedig a kutatás feltételeit tekintve lényegében újra kellett építeni mindazt, ami az egyetemen elvárható oktatási és kutatási feltételeket jelentette.

A Természettudományi Kar megalapítására 1949-ben került sor.¹³ Az egyetem vezetőinek kellett megbirkóznia a szervezeti változások során előállott problémákkal. Az Egyetemi Tanácsnak kellett arról gondoskodnia, hogy a TTK-n is szervezzenek hasonló tanszéket. Legnagyobb problémának a helyhiány mutatkozott. A minisztérium a matematikai, ásvány- és földtani, növény-, állat- és embertani, kémiai, fizikai és meteorológiai egységeket (tanszékeket), a

¹¹ Kádár a földrajz tudomány kandidátusa címet az új szovjet mintájú rendszer bevezetésekor „automatikusan” megkapta.

¹² ??

¹³ Valójában a Természettudományi Kar létrehozásáról már az egyetem 1912-es alapító okirata is rendelkezett.

csillagvizsgálót és a botanikus kertet rendelte az új kar alá. Az új tanév elején, 1949 szeptemberében megosztották a BTK Tanulmányi Osztályát a két kar között. A helyhiányt csak fokozta, hogy a központi épületben helyezték el az 1948-ban alakult Nevelőképző Főiskolát, de helyet foglalt több magánlakás, sőt az alagsorban két általános iskolai osztály is.

A felvételi eljárást az 1950-es évek során többször változtatták. 1950 tavaszán előírták, hogy biztosítani kell a felsőoktatási tanulmányokra alkalmas munkás- és szegényparaszt-származású tanulók tovább tanulását, ugyanakkor egyéb, a munkásosztályhoz közelálló kategóriák számára is lehetővé kell tenni az egyetemre, illetőleg főiskolára való bejutást. Meg kell viszont akadályozni az osztályellenségnek az egyetemekre és a főiskolákra való „behatolását”.

A BTK 1950. augusztus 22-i kari tanácsának dékán választásán két jelölt volt: Szabó István és Kádár László. A választás Szabó István történész professzorra esett. A Földrajzi Tanszék a Természettudományi Kar megalakulásakor a Bölcsészettudományi Kar keretében maradt. Az egyetemmel egyidős Földrajz tanszék fontos szerepet játszott a Természettudományi Kar több földtudományi tanszékének a felállításában. A Meteorológiai Intézet a Földrajzi Intézet kebelében 1934-ben alakult meg és fokozatos önállósodása a Természettudományi Karhoz való átkerülése után 1951-ben a Meteorológiai Tanszék létrehozásához vezetett.

Az új kar dékáni teendőit 1952–1954 között Kádár László látta el, dékánhelyettesek Berényi Dénes és Imre Lajos voltak.

1952-ben a földrajzos hallgatói létszám növekedése szükségessé tette a második földrajzi tanszék megszervezését. Minisztériumi rendelkezés után 1952-től a tanszékcsoportok megalakulásáig a két földrajzi tanszék alkotta a Földrajzi Intézetet. A Bölcsészettudományi Kartól a Természettudományi Karhoz így kerültek át. A két földrajzi tanszék 1952-től 10 éven át, mint Általános és Leíró Földrajzi, 1962 után pedig, mint Természeti és Gazdasági Földrajzi Tanszék működött. A Természettudományi Karhoz való átkerülés idején az Általános Földrajzi Tanszék vezetője dr. Kádár László professzor, a Leíró Földrajzi Tanszéké pedig dr. Kéz Andor professzor volt. A Gazdasági Földrajzi Tanszék vezetésére – rövid átmeneti idő után, amikor Kádár professzor mindkét tanszék vezetését ellátta – első ízben dr. Enyedi György budapesti docens kapott felállású megbízást.

Az 1949 utáni politikát zavarta az intézetek, tanszékek önállósága, ezért 1952/53-as tanév kezdetétől a tanszéki autonómia ellen harcot indítottak. Az egyetem alkalmazottai az egyetemmel összefüggő interjút csak a minisztérium engedélyével adhattak. A külföldről érkező kiadványok másolatát is meg kellett küldeni a minisztériumnak. A külföldre szánt tudományos kiadványokat is szigorúan ellenőrizték. A Gazdasági Igazgatóságon Ellenőrzési Osztály alakult. A TTK és BTK dékánját meglepte, hogy az ellenőrzéseket olyan munkatársak végezték, akiknek nem volt szakmai felkészültsége. A veszélyes kiadványok sokszorosítását úgy akadályozták meg, hogy megszüntették az egyetem saját nyomdáját. A nyomdagépeket a város és a Tiszántúli Református Egyházkerület nyomdáinak adományozták.

Az ötvenes évek elejének egyetemi hangulatát érzékelteti az 1952. november 27-én, a TTK Tanácsának III. rendes ülésének néhány részlete Kádár László jegyzetei alapján:

„Az oktatási kormányzat célkitűzése az egyetemi oktató munka megjavítása, amelynek a feltétele: Sztálin elvtárs nyelvtudományi munkáinak tanulmányozása. Elméletben és gyakorlatban egyaránt. Az elmélet próbája pedig a gyakorlat.

Bemutató tanítás után annak bírálata következett. Az óra bírálata önkritikával kezdődött: »A számonkéréssel meg voltam elégedve, de az új anyag feldolgozására nem jutott elegendő idő.« Még halkan hozzátette, zavart egy kicsit, hogy a látogatók folyton egymással beszélgettek.

Következett az elvi alapon történő bírálat, helyes-e, ha egy hibásan írt orosz szó a táblán marad, vagy azt gyorsan le kell törölni. Két tábor alakult ki, s az egyik élére Pelyvás tanár úr állt. Didaktikai tételekkel bizonyította, hogy ami helytelen, azt azonnal le kell törölni. Erre az ellentábor képtelen volt visszavágni.

A félévi vizsgák közlekedtével újabb öröm járta át szívünket. A minisztérium ismét kezdeményezett, átvette és bevezette a szovjet vizsgaszabályzatot. A régi „avultat” sutba dobta. Addig minden tárgyból minden félévben kollokvium vagy szigorlat volt. A haladó új szabályzat csökkentette a vizsgák számát. Ugyanis új intézményként

bevezette a beszámolókat. Ennek lényege: osztályozatlan értékelés. Jausz professzor kapott felkérést, dolgozza ki ennek honi viszonyainkra való alkalmazását.

Professzoraink megpróbáltatásainak újabb keresztje következett: az SZKP XIX. kongresszusa anyagának feldolgozása. A referátum után, s ezt nem kis büszkeséggel mondhatjuk, elsőként kedves volt professzorunk, Szele Tibor nyitotta meg a hozzászólások sorát. Megdicsérve az előadót, az első mondata így hangzott:

»A világot a társadalomban végbemenő folyamat törvényszerűségei, az objektív törvényszerűségek szabják meg, amelyek akarattunktól függetlenül jönnek létre és azokat befolyásolni nem áll módunkban, mégis módunkban áll befolyásolni a világnak mozgását törvényszerű folyamatokkal úgy, hogy ezekhez a törvényszerűségekhez való igazodás útján olykor akarattunktól függő folyamatokat tudunk megindítani, amelyek lehetővé teszik az ember akarata nélkül is létrejövő dolgokat.« (biteles!)

E mondat után bosszú néma percek következtek. A vitavezető többször is neki rugaszkodott, hogy fölidézzze a mondat bevezető szavait. Végül is Szele professzor oldotta föl az egyre kínosabb helyzetet, mondván: de hiszen ez Sztálin elvtárs alaptétele. Mindenki fellélegzett, vita nem alakult ki.»

A politikai szempontok előtérbe kerülése az oktatásban összességében véve a társadalom egészét jellemző hanyatlás részeként értékelhető. A hallgatók a maguk módján védekeztek a politikai nyomás, a túlterhelés és a nem kívánt tárgyak erőltetése ellen. Lazult a tanulmányi fegyelem. A fegyelem lazulásához nagyban hozzájárult a nyári katonai kiképzés, amikor a műveletlen, munkaskáderből kiemelt tisztek következetlen parancsolgatással akarták tekintélyüket megalapozni.

Az egyetemi légkörre ekkor jellemző események időszakában az 1954/55-ös tanévre kapott rektori kinevezést Kádár László. Megállapítható, hogy a KLTE ötvenes évek első felének további rektorai (Juhász Géza 1950/51, Bognár Rezső 1951/54, Varga Zoltán 1955/57) Kádár professzorhoz hasonlóan nem tudtak igazi védelmet nyújtani az oktatóknak, és nehéz volt az oktatás zavartalanságát biztosítani. Az egyetem vezetői nem tudták kivédeni az 1954 nyarán végbement létszámleépítést sem. A politikai légkör által megfélemlített oktatókat ezúttal a létbizonytalanság is fenyegette.

Ebben a helyzetben foglalkozott a KLTE Tanácsa 1954. november 3-án a hallgatók általános magatartásának és szociális helyzetének kérdéseivel. Jellemző tünetnek minősítették a hallgatók körében tapasztalható perspektívtalanságot. E szerint elterjedt nézet, hogy teljesen mindegy, ki milyen eredménnyel végez, mert az álláshelyek betöltésénél ezt nem veszik figyelembe.

Részletek a KLTE Tanácsának 1954. december 16-ai üléséről:

„Kádár rektor felterjesztést intéz a miniszterhez a debreceni középiskolai álláshelyek betöltése ügyében. Ennek lényege az, hogy a Debrecenben vezető posztot betöltő férfiak feleségei – gyenge, sőt igen gyenge tanulmányi eredményt elért volt hallgatók – betöltötték a debreceni középiskolai álláshelyeket. Ennek következtében az egyetemen végbemenő racionalizálás miatt kiváló tanárok vidékre szorulnak. Ennek tudja be egyéb tényezők mellett, hogy csökken a középiskolák oktató-nevelő munkájának színvonala.»

„Kádár rektor a fentiek alapján javaslattal fogja megkeresni a város vezetőit, vizsgálják felül a városban tanító tanárok eredményességét.»

„A párt 1953. júniusi határozata alapján feladatokat jelölnek meg a kádermunka területén. Elvi álláspont szerint megkívánt követelmény a párthoz hűséges, harcra kész káderek vezető pozícióba helyezése. Új szemlélet kívánatos: az »ösök« kutatása helyett a munkát indokolt vizsgálni. Másfelől pedig kívánatos felszámolni a »mindenki gyanús, aki él« elvet.»

„Határozatot fogadnak el, hogy közepes tanulmányi eredményig szociális segílyt kapjon a hallgató, míg jó (4-es) átlag fölötti ösztöndíj legyen az elnevezés.»

„A rektor [Kádár L.] bejelenti, hogy Szabó István professzort támadás érte. A Századunk c. folyóiratban durván megrágalmazták (2. és 3. szám.). A rektor az MTA-hoz fordult, Fogarasi Béla a II. oszt. elnöke válaszában kedvezően minősítette Szabó professzor tudományos munkásságát és emberi magatartását. Válaszcikkek megírását szorgalmazta.”

„A tanács foglalkozott az egyetem nevelési kérdéseivel, elsősorban a hazafias neveléssel.

1. Fontosnak tartották a tanár egyéniségét, magatartását, munkáját,
2. Nevelési eszmény szükséges, amelyet tudatos nevelési rábatásokkal lehetséges megközelíteni.
3. A hazafias nevelés legfőbb területének az oktatást és a tananyagot tartják.

„Az OM szeptemberi kimutatása szerint országosan 690 állás betöltetlen, ebből 90-100 középiskolai hely.”

„Határozatot fogadnak el, hogy az Acta Universitatis 1955. számában nekrológ jelenjen meg Szele professzorról.”

Kádár professzor a szegény sorsú, jó képességű hallgatókat mindig felkarolta. Ezt igazolja Rétvári László, (aki nyugdíjazásig az MTA Földrajzkutatóban dolgozott és a Soproni Egyetem professzora volt) visszaemlékezése:

„Középiskolába a Fazekas Gimnáziumba jártam Debrecenben. Sokféle családi hátterű diáktársam volt, én a földrajzzal ugrottam ki, mert hogy jó alapokkal érkeztem. Erre fölfigyelt Kádár Lászlóné, a »nagy Kádár« felesége, fölkarolt, ami később hasznomra is vált. Amikor 1955-ben jelentkeztem földrajz-történelem szakra a debreceni egyetemre, elutasítottak. Azt írták, hogy megfelelem, de behiány miatt nem vesznek fel. Voltaképpen azért utasítottak el, mert apám 1926-tól rendőr volt. Nem tiszt, csak egyszerű közrendőr, de az már 1949-ben borthysta rendőrnek számított. Viszont abban az időben Kádár László volt az egyetem rektora, és mivel megvolt rá a lehetősége, személyesen vett fel.”

A háromszéki származású professzor a Debrecenben töltött évtizedek alatt megkedvelte a várost és az Alföldet. Ez annak köszönhető, hogy itt érte el sikereit. Nagy energiával dolgozott azon, hogy a debreceni KLTE Földrajzi Intézete a magyar geográfiai oktatás és kutatás kiemelkedő bázisa legyen. Több mint 800 geográfust nevelt, akik közül sokan magas vezető állást töltöttek be, az ország különböző intézményeiben. Tanítványai közül kerültek ki másik hazai egyetemek és kutatóintézetek neves geográfusai és az egyetemen munkatársai, akik a tanításait, kutatási eredményeit a nyugállományba vonulása után is tovább vitték.

Elismertsége

Kiemelkedő egyetemi tevékenysége és kutatómunkája mellett és részben annak következményeként Kádár László másfél évtizeden át meghatározó szerepet játszott a Magyar Földrajzi Társaság életében is. Az 1872-ben alakult Földrajzi Társaság hazánk egyik legrégebbi tudományos társasága, amely az 1940-es évek végéig az egyetlen magyar szakmai fórum volt, ahol a magyarországi geográfia tudományos művelői és tanárai kapcsolatba kerülhettek, vagy kapcsolatot tarthattak. Kádár László már a két világháború között is a választmány tagja volt, majd a társaság 1948-as kommunista betiltásának „feloldozása” után (1953) az elnökségbe került, és nem sokkal egyetemi rektorsága után (1956) rövid megszakítással csaknem másfél évtizedre a Társaság első vidéki elnöke lett. Ebben az időszakban a társasági élet erőteljesen fellendült, volt olyan esztendő, hogy a társasági vándorgyűlésen nyolc autóbusz vitte tanulmányútra a jórészt tanárokból álló résztvevőket. Kádár Lászlónak abban is fő szerepe volt, hogy már 1953-ban megalakult a Társaság Tiszántúli (később Debreceni) Szakosztálya, amelynek működéséhez elsősorban az egyetem adta az infrastrukturális hátteret.

Az 1960-as években nemcsak idehaza tekintették őt a magyar geográfia egyik vezető alakjának – elsősorban ettől az időszaktól kapta legtöbb hivatalos elismerését (pl. kétszer a Munka Érdemrend arany fokozatát, illetve a Társaság legmagasabb kitüntetéseit, a Lóczy érmet, és később

a Kőrösi Csoma Sándor emlékéremet), hanem széles nyelvismeretének is köszönhetően a kor utazási korlátai engedte mértékben nemzetközi tudományos rendezvényeken is mind gyakrabban megjelenhetett. Az 1933-as szaharai expedíció után közel három évtizednek kellett eltelnie, hogy Kádár nagy (akkor) nyugat-német előadó körutat tehessen, majd részt vehessen az IGU calcuttai kongresszusán, s onnan szülei házának kovásznai kertjéből származó diófa magoncot vihessen késői szakmai kutatásai „főszereplőjének”, az egész magyar tudományosság egyik korai halhatatlan alakjának, Kőrösi Csoma Sándornak dardzsilingi sírjára. „Régi-új” kapcsolatai következtében egyre több vezető külföldi geográfus látogathatta meg az egyetem Földrajzi Intézetét, s ez fiatalabb munkatársai és beosztottai számára is segítséget jelentett a nemzetközi tudományos életbe való bekapcsolódáshoz. Külföldi megbecsülését fémjelzi, hogy tagjává választotta az Academia Leopoldina, valamint tiszteleti tagságot nyert a lengyel, és az NDK-beli Földrajzi Társaságában.

Felhasznált irodalom

- CSIKAI Gyula, szerk. *25 éves a Kossuth Lajos Tudományegyetem Természettudományi Kara 1949–1974*. Debrecen: A KLTE Természettudományi Kara, 1975.
- FODOR Ferenc. *A magyar földrajztudomány története* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet 2006.
- LÓKI József. „Kádár László Emlékkonferencia”. *Földrajzi Közlemények* 132, 2. sz. (2008): 228–230.
- LÓKI József. „Emlékezés Kádár László geográfus professzorra”. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok* 18 (2009): 110–111.
- MÁRTON Mátyás. „Szakmatörténeti kuriózum Érden: Egyed László földtágulási modellje Kádár László hagyatékából”. *Geodézia és Kartográfia* 72, 6. sz. (2020): 4–12.
- MUDRÁK József. „Hogyan került Kádár László a debreceni Földrajzi Intézet élére?” In *A Debreceni Egyetem története 1912–2012*, szerk. OROSZ István és ifj. BARTA János, Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.
- OROSZ István és ifj. BARTA János, szerk. *A Debreceni Egyetem története 1912–2012*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.
- SZABÓ József és BORSY Zoltán és PINCZÉS Zoltán és PAPP Antal. „Földrajzi Tanszékek”. In *25 éves a Kossuth Lajos Tudományegyetem Természettudományi Kara 1949–1974*, szerk. CSIKAI Gyula, 139–154. Debrecen: A KLTE Természettudományi Kara, 1975.
- SZABÓ József. „A Debreceni Egyetem Földrajzi Tanszékének működése a második világháború végéig”. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok* 8 (1990): 9–14.
- SZABÓ József. „Kádár László”. In *A pedagógusok arcképcsarnoka*, szerk. Ungvári János, 110–112. Debrecen: Karácsony Sándor Pedagógiai Egyesület, 2008.
- SZABÓ József. „Kádár László életműve különös tekintettel természetföldrajzi munkásságára”. In *Geographia generalis et specialis*. Tanulmányok a Kádár László születésének 100. évfordulóján rendezett tudományos konferenciára, szerk. SZABÓ József. 11–26. Debrecen. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2008.
- SZABÓ József. „100 éves az egyetemi szintű földrajzoktatás Debrecenben”. *Debreceni Szemle* 21, 3. sz. (2014): 230–239.
- Egyetemi tanácsi jegyzőkönyvek...